

'אוכל בבית אחר, ואם אין לו בית אחר אוכל בבית חבירו'. לשון זה תמוה קצת דהיינו בית חברו היינו בית אחר. ונראה מזה לכאורה שיש ענין לישיב בדד ולידום כי נטל עליו. ורק מפני הצורך התירו בית חברו. ועיין (מהרע"כ שיח').

עוד יש לפרש 'בית אחר' – שלו. ואפילו אין לו בית אחר משלו, הטריחוהו חכמים לילך לבית חברו כדי שלא יאכל בפני המת' (מהרי"ד ויזר שיח').

'ואינו מיסב ואוכל'. רש"י פרש כדרך המסובים בחשיבות. ויש מפרשים שאסור לקבוע סעודה, שמא ישכח מצרכי מתו, אלא אוכל אכילת עראי בלבד (ראשונים).

'ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין' – הטעם שאסור באלו לפני הקבורה הוא כדי שלא ימשך אחר תענוגיו ויתרשל בטיפול בכל צרכי המת. ומטעם זה לא אסרו עליו נעילת הסנדל, שאם ילך יחף לא יוכל ללכת הנה והנה ולהשתדל בקבורתו (תלמיד רבנו יונה ועוד).

ומבואר ברשב"א נפקותא בטעם זה; כאשר יש מי שחייב להתעסק עם המת, כגון מי שמתה לו אחות נשואה, שבעלה חייב בקבורתה – אינו אסור בבשר ויין, שהרי אין חשש שלא יתעסקו במת, ואולם שאר דיני אנינות נוהגים בו, משום כבודו של מת.

ויש להעיר שכאן נקט הרשב"א להלכה את הטעם שבירושלמי 'משום כבודו של מת' (וכן נקט הריטב"א ועוד. וכן הכרעת הפוסקים). ואילו בתשובה (ח"ג ש) משמע שנקט הרשב"א לפטור ממצוות משום עיכוב בצרכי המת, ולא משום כבודו (וכן נקט הראב"ה (נח) בישוב המנהג, ע"ש).

דף יח

'תשמיש המטה איכא בינייהו'. הרי"ף מפרש שלפי תנא קמא תשמיש אסור משום קלות ראש. וגם לרשב"ג אין מותר אלא לקיים מצות עונה, ותו לא (וכן כתב הרא"ה). ופסק הרי"ף כתנא קמא, שאסור. וכן פסק בה"ג [ואין אומרים כאן 'הלכה כדברי המיקל באבל' – שהרי עדיין לא חלה עליו אבילות. רא"ש].

ואילו רבנו יונה פסק כרשב"ג, שכן פסקו בירושלמי, והלכה כדברי המיקל באבל. וכן חכך הראב"ה (נח. עפ"י הסוגיא בכתובות) להתיר, ואף בחול (וכן כתב הר"ז שלרשב"ג מותר אף בחול). וסיים: 'המחמיר יברכהו יוצרנו'.

ור"י בן מגאש פרש שלתנא קמא רשות ולרשב"ג חובה (מובא בתר"י).

הרשב"א כתב: ממה שאמרו בתלמודנו לענין אבלות בשבת: 'דברים שבצנעה נוהג' (מו"ק כד.) – משמע שנקטו הלכה כתנא קמא, ודלא כירושלמי.

ואעפ"י שכאן הנידון בדין אנינות ולא באבלות – נראה שסבר הרשב"א שגם באונן שייך דין אבלות. וכבר נחלקו ראשונים בדבר (וע' ביו"ד ש"מ, ה"ע ורמ"א). ועכ"פ בשבת שאין נוהגים בה דיני אנינות, ואין המת מוטל עליו כעת להתעסק בו, חלים עליו כעת דיני אבל. ולפי זה לכאורה שייך כאן הכלל 'הלכה כדברי המיקל באבל', שהרי מחלוקתם בדיני אבלות, ודלא כהרא"ש. וכן משמע בפירושו ר"י מלוניל.

ואולם הנמוקי-יוסף כתב שאין להשוות דין אבלות בשבת לדין אונן, שאיסורו משום הסח הדעת מן המת. וע"ע בשו"ת שבת הלוי ח"ו קפט ובמובא ביוסף דעת כתובות ד:

'אמר רב פפא: תרגמא אמחזיר פניו ואוכל'. משמע לכאורה שלדעת רב פפא אין האונן פטור מכל המצוות אלא בפני המת בלבד. כן נקט החזון-איש (ט, ב). וכתב שצריך לומר שלדעת רב פפא אין הטירדה פוטרנו כדן העוסק במצוה, כיון שלא יתעכב בקבורת המת בשביל המצוה, ומכל מקום בבית המת לא יעסוק במצוה שנראה כמסיח דעתו מקבורתו. וצריך עיון שנחשב הדבר פגם בכבוד המת לפוטרו ממצוה דאורייתא.

ואנשים אחרים, וכן בשבת שאין בה דיני אנינות – עוסקים בכל המצוות אף בבית המת. אך לא בתוך ד' אמותיו. ומוכח לפי זה שאין אומרים 'כוליה בית כד' אמות' לענין זה. עד כאן מדברי החזון-איש. [וזה כדעת המגן-גבורים, ודלא כדעת הט"ז (מובא במשנ"ב מה סק"ב) הב"ח והש"ך (ביו"ד שדמ) שנקטו שכל הבית נחשב כד' אמות. וכבר מפורש הדבר בנמוקי-יוסף כאן. וכן משמע גם בפירוש רבנו יהונתן מלונגיל שפרש גבי המתעסקים בהספד בפני המת, נשמטים אחד אחד וקורין – 'לבית אחר', ולא אמר חוץ לד' אמות של מת. ובספר הבתים (ק"ש ו, ט) הביא בזה שתי דעות].

עוד העיר החזון-איש (בסק"ז), מדוע לא יצא לחוץ ויקרא את שמע. וכתב שצריך לומר שגם צאתו החוצה אין זה כבוד המת. וצריך עיון, שלצאת לבית אחר כדי לאכול – מותר לכתחילה, ואילו לצאת לקיים מצוה לא.

ולוא דבריו היה נראה שרב פפא לא נתכוין לקבוע הלכה, אלא כל דבריו אמורים לפי דבריו של המקשה לדייק 'מוטל לפניו אין', שיכול לתרץ הברייתא באופן זה (ואכן לפי אוקימתא זו נצטרך לדחוק ככל הנ"ל), אבל לפי האמת גם לרב פפא דין המשנה נאמר בכל אופן, ואין זקוקים לכל הדוחקים הנוכחים. ולפי זה נדחתה הראיה מכאן שכל הבית לא ייחשב כד' אמות.

'לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרועו וקורא'. נראה מסברה שאין איסור אלא בקריאה [ואפילו בעל פה – כמו שכתבו הראשונים] אבל לא בנשיאת הספר גרידא – שאין לועג לרש אלא כשמקיים מצוה, כגון תפילין בראשו, או ציצית בבגדו, או שהוא קורא בתורה או מתפלל (כגרסת הרי"ף). ולכן אמרו 'וקורא' – משמע דבלאו הכי מותר. ועוד הלא מובא בפוסקים שגונזים ספר תורה שבלה ליד קבר תלמיד חכם. אלא שמדברי קדמונים לכאורה אין נראה כן; זו לשון ר"י מגאש בתשובה (מז): 'נמצא האוחז תפילין בפני המת והמתעסק בפניו בד"ת...'. – וצריך לומר ש'אוחז' לאו דוקא אלא לובש. ובתשב"ץ (ג' ח"א) כתב שאסור להניח ספר תורה על גבי קברים משום 'לועג לרש'. הרי מבואר שאף ללא קיום מצוה אסור.

ואולי סבר הרשב"ץ כדעת הראשונים שאסור להטיל ציצית בתכריכי המת, משום לועג לרש, הגם שלבישה כזו אצל חי, שאין בה הנאה ולא דעת ורצון, אין בה מצוה [ואפשר אף לדעת הסובר 'חובת מנא' אין כאן מצוה – שהרי אין הבגד מיועד ללבישת אדם חי לעולם ואין אני קורא בו "אשר תכסה בה"']. אבל לפי הדעה החולקת, שאין בכגון זה משום 'לועג לרש', הוא הדין בספר תורה הנמצא ליד המת.

וגם אפשר שלא אמר התשב"ץ שאסור משום 'לועג לרש' אלא משום שהספר מונח על הקבר, וכגון ציציות על הקבר שמשמע בגמרא שרק משום הגרירה על הקבר נחשב 'לועג לרש', אבל אם מגביה מותר [לדידהו, שהיו לובשים טלית לשם מלבוש ולא לשם מצוה גרידא, כמבואר בראשונים]. ואף כאן, הנשיאה לבדה מותרת. ומכל מקום יש ללמוד לפי דבריו שאסור להניח ספרים על גבי הקבר. הצגתי עיקרי הדברים במכתב להגר"ח קניבסקי שליט"א, וזו לשון תשובתו: יש אומרים שמה שאמרו וס"ת בזרועו הכונה על המלך שמצוה שישא ס"ת בזרועו.

וכן הסכים עם הסברה הנזכרת, הגר"א נבנצל שליט"א, שמסתבר שאין משום 'לועג לרש' אלא בקיום מצוה ולא בנשיאת ספר גרידא.

וכן נראה לכאורה מפשט לשון הרמב"ם (אבל יד, יג) והשו"ע (יו"ד שסו, ג). מאידך בהל' ספר תורה משמע שאסורה עצם הכניסה לבית הקברות עם הספר (הל' ס"ת י, ובכס"מ; שו"ע יו"ד רפב, ד וכן מפורש בט"ז שם). וכבר העיר על כך בתשובת נוב"י (תנינא או"ח קט), ולמעשה כתב שאין להוציא ספר תורה לבית הקברות [וכבר העירו שמפורש כן בר"ן רפ"ב דתענית שאין להוציא ס"ת בתעניות לבית הקברות]. וצ"ע למעשה בשאר ספרי קדש הנדפסים.

כל הרואה המת ואינו מלוהו עובר משום לעג לרש – חרף עשהו – כאילו מחרף ליוצרו, שמראה כי חנם הוא לגמול חסד לזה שאינו יכול לשלם. והלא אם היה מאמין ביוצר הכל עושהו, אדרבה, זהו עיקר הגמול, שהוא חסד-של-אמת (נמוקי יוסף).

(ע"ב) 'דתבר גזיזי דברדא ונחת וטבל'. רש"י פרש שטבל לקריו כדי לעסוק בתורה. ואף על פי שעדיין לא נתקנה התקנה, שהרי בניהו קדם לעזרא קרוב לחמש מאות שנה, מכל מקום בניהו טבל שלא מן הדין אלא מסברה, שהרי יסוד התקנה נסמך על פרישת הר סיני. ועוד נראה שמצד הדין גם לאחר תקנת עזרא אין חיוב לטבול ביום השלג, ובניהו החמיר על עצמו (עפ"י הגר"נ גולדברג שליט"א). והתוס' (בב"ק פב: ד"ה אתא) כתבו שטבילתו לא היתה לדברי תורה, שהרי עדיין לא נתקנה התקנה, אלא טבל כדי לאכול חולין בטהרה.

'אלו רשעים שבחיייהן קרויין מתים, שנאמר ואתה חלל רשע נשיא ישראל'. אף על פי שצדקיהו צדיק היה (כמו שאמרו בערכין יז), קראוהו כאן 'רשע' על שעבר על שבועתו כנגד נבוכדנצר (מהרש"א). על צדקת צדקיהו ראה בארוכה בספר מגדים חדשים כאן. וע"ע פירוש הרא"ש נדרים סה.).

'מעשה בחסיד אחד...'. המהרש"א כתב שהפירוש הנכון הוא כדברי הריטב"א (ולא נמצא בריטב"א כאן) שמעשה זה היה בחלום, ולא לן ממש בבית הקברות; 'ולפי שהחלומות של ליל ראש השנה יותר אמתיים, שהוא יום הדין, דלכך מתעניין בו כל ימיו מי שרואה חלום בו... זה הביאו גם לחסיד זה שהיה רוצה להשתמש בחלום בוו הלילה של ראש השנה, לידע לשמור עצמו מכל תקלה כאמור בענין, ולא יהיה עני עוד כל כך. ושמעתי דגם בדורות אחרונים היו משתמשים בבעל החלומות על ידי השבעות בשמות... ' (ע"ע מגדים חדשים כאן).

כל מקום שאמרו **'מעשה בחסיד אחד'** – או רבי יהודה בן בבא או רבי יהודה בר' אילעי (ב"ק קג: ועתוס' ר"ה טז. ד"ה בפסח וערו"ל"ג שם) – שהיה עני גדול, והוא ואשתו מתכסים בבגד אחד, (כמו שאמרו בנדרים). ונתן דינר לעני, כידוע שבערב ראש השנה היחידים מתענים ואגרא דתעניתא – צדקתא, והקניטתו אשתו (שאו"י חשבה לקנות בגד נוסף בהוא דינר). וסוף שנתקיים בו 'כל שנה שרשה בתחילתה מיטיבין לה בסופה', כמו שדרשו בראש השנה מרשית (חסר כתיב) השנה ועד אחרית שנה, שיש לה אחרית (מרע"כ שליט"א).

'מחצלת של קנים'. כנראה רצה לומר שמקומה רעוע כאשר ינוד הקנה ברוח, ואם תצא לשוט יתפרק מקומה לגמרי ולא יהיה לה לאן לחזור [ואף כאן סוף המעשה גרם לה שניתקה קשר גם עם חברתה הקרובה לה (במעלה)]. ומכאן יש להבין לכל צדיק לפי מדרגתו וכבוד מקומו ו'עולמו' בגן עדן ובעולם הבא, הוא 'חפשי' יותר

לשוט בעולמות וממילא 'יודע' יותר ו'אכפת' לו יותר ומשפיע יותר על הנעשה בעולמות כנ"ל. ופשוט (מרע"כ).

'אזל בתרה לחצר מות אמר לה זווי היכא... אזל אבתריה לחצר מות אמר להו בעינא אבא...' מכאן ומהמעשה בחסיד אחד דלעיל, הוכיח בספר יראים (השלם שלד-שלה. מובא בהגהות מיימוניות ע"ז יא, ג) שהמשיביע את החולה לשוב אליו לאחר מיתה להגיד לו אשר ישאל – אין זה בכלל 'דורש אל המתים' כיון שאינו דורש לגופו של מת אלא לרוחו, והרוח אינו נקרא מת. ולכן שאלו החכמים את הנפטרים שיודיעום היכן המעות (כן הבין הב"י בדעתו. וכן מובא ברמ"א (יו"ד קעט, יד), וכן נקט הש"ך שם). ויש חולקים וסוברים שאין חילוק בין גופו של מת לרוחו, שהרי אין ממש בגופו בלא רוחו [וטעם ההתר במשיביע את החולה – כי משיביעו כשהוא חי ולא כשהוא מת]. ומה ששאל שמואל את המת, היה זה בהקיץ ועל ידי שמות, ואין איסור 'דורש אל המתים' אלא בהולך לשם ועושה מעשה כגון שמרעיב עצמו או לובש מלבוש מסוים או מקטיר קטורת מסוימת וישן לבדו, אבל כשאינו עושה מעשה אלא ע"י הזכרת שמות בא המת ומדבר עמו בהקיץ – אפשר שמותר (עפ"י בית יוסף יו"ד קעט). ויש מפרשים גם בדעת בעל היראים שעיקר החילוק הוא בין דורש אל גופו של מת ומדבר ע"י כישוף, כגון בעל אוב [אלא שבעל אוב מעלהו מקברו וזה דורש בו בעודו בקברו], ובין דורש לרוחו של מת שאינו עושה בזה שום מעשה כישוף רק מכין ומזמין עצמו שישמע מה שהרוח מדברת. כן כתב בפירושו תועפות ראם על ספר יראים, ויישב בזה השגת הב"י. ואולם העט"ז (מובא בש"ך סקט"ז) נקט דברי היראים כפי הבנת הב"י לחלק בין גופו של מת לרוחו, וכתב שחילוק זה נכון עפ"י הוהר וחכמי הקבלה.

'אימא לה לאמא דתשרד לי מסרקאי וגובתאי דכוחלא בהדי פלניתא דאתיא למחר.' מסתמא רומזים דברים אלו לכל מיני חסרונות ופגמים שעשו רושם בקדושת הגוף. ומה שכתב רש"י שלעגמת נפש קאמרה לפי שהיתה ילדה, נראה שרצה לומר דאליבא דאמת אינה יכולה לתקן עצמה עכשו, ד'היום לעשותם' ולא למחר. ויש להוסיף שעל ידי שנתגלגל על ידה עכשו וכות זו להחזיר הפקדון לבעליו, יכלה היא אגב כך להתקטט בזה ולהיטיב הופעתה גם בהוא עלמא (מרע"כ).

'חשיבת בהאי עלמא טובא.' פירוש: בעולם הזה, התחתון (כן מבואר בהמשך, שהוכיחו מכאן שיודעים מה נעשה כאן, מי חשוב בין החיים, כפרש"י. וצ"ב מדברי האג"מ חו"מ ח"א סוס"י א).

'עילאי ותתאי דידן ומיצעי דיתמי... אי גנובי גנבי – מגנבו מדידן, אי אכלה ארעא אכלה מדידן.' מכאן מקור לדברי הרמב"ם (דעות ו, י): 'חייב אדם להזהר ביתומים ואלמנות... ויחוס על ממונם יותר ממוון עצמו'. ואילו בשאר כל אדם כתב (שם ה"ג): 'לחוס על ממונו כאשר הוא חס על ממוון עצמו' [וכדברי המשנה (בבבא בתרא, ב, יב) 'הי ממון חברך חביב עליך כשלך'] (עפ"י יד איתן על הרמב"ם שם. וע"ע במובא בגדים חדשים כאן).

'ככתבם וכלשונם'

'ומי ידעי כולי האי...'

זואת לדעת, כי אין מיתת הגוף משנה בעצם את מצבו הפנימי של האדם. הרשע, שבזמן חי

הבלו דבק היה בדמיון, גם כשיפרד מגופו נשאר הוא דבק לדמיונו; אך מכיון שאינו מוצא את סיפוקו, ישתוקק הוא אליו כל עוד יותר וימלא רעבון עצום. עי' במסכת ברכות בפרק מי שמתו שהרוחות התענינו לדעת מאחורי הפרגוד מה נגזר על העולם בעניני הגשמיות; ויותר מזה, שאותה הרוח שהיתה קבורה במחצלת של קנים נתבישה מזה – הרי שהרגשות הכבוד נשארו ממש כבעולם הזה. והר"ר יהונתן ז"ל כתב ב'יערות דבש', שבמחלוקת אם המתים יודעים מהעולם הזה אם לא – אלו ואלו דברי אלקים חיים, כי אלה שנשארים אחרי מותם במדרגת העולם הזה יודעים ומתענינים בו, משא"כ אלה שהם בעלי מדרגה רוחנית, אינם יודעים מאומה מהעולם הזה כי שוב אינם מתענינים בנעשה בו. ועל פי זה מבאר את המדרש באיכה רבתי, ואחרים הדומים לזה, שהוצרך ירמיהו הנביא לעורר את האבות הקדושים להתפלל על ישראל; כי לפי רום מדרגתם רק התוכן הרוחני מציאות אצלם, ולא תתכן להם ידיעה מעולם זה, ידיעת הדמיון'.
(מתוך מכתב מאליהו ח"ב עמ' 62)

'ובניהו בן יהודע בן איש חי...'

'כידוע במקום קרי וכתוב יש משמעות לשניהם. כאן: **איש חי הוא איש חיל!** זאת אומרת: איש חי הוא איש המעשה; במה היה ניכר שהוא היה איש חי? בזה שקיבץ וריבץ פעלים לתורה. חיות בלי מעשה היא חיות מדומה. בחיי אמת צריכים להיות תורה, תשובה ומעשים טובים ביחד. מלימוד תורה, מהשגה עילאית, מהערה פנימית חייב להיוולד מעשה. גם זה נכלל בענין 'החיות רצוא ושוב' – מהעלייה בתשובה ובתורה, מהשגות והערות, צריכה לבא הירידה אל עולם המעשה.

ומה יעשה היקר הזה שהשתעשע במחשבות גבוהות ופתאום באה לידו איזו מצוה של חסד? יניח מיד את מחשבתו ויחטוף בשמחה את המצוה שבאה לידו! והאם אין בזה הפסקה של חיות? לא, כי דווקא זוהי חיות אמיתית! ואם תשאל מהי החיות בטורח פשוט עם חולה וכדומה – ראשית: עצם המעשה הטוב הוא 'חיים'. ושנית: אטו שמחת המצות ואהבת החסד אינם חיים? ... אמרו על בניהו בן יהודע, איש חי זה, שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני. והנה בבית ראשון היו שלמה המע"ה וכל הנביאים; בבית שני היו עזרא הסופר, שמעון הצדיק וכל התנאים הגדולים – במה היה בניהו גדול מכולם?

אולי ניתן לומר: כל אחד מגדולי הדורות האלה בנה עצמו במעלה מיוחדת, אלה במלכות, אלה בנבואה ואלה בחכמה ובכחונה. בניהו בן יהודע בנה עצמו במעלת החיות עצמה, להיות איש-חי-איש-חיל, ובוה הגיע לקצה המדרגות. במהלך זה של העבודה לא הניח כמותו לא בבית ראשון ולא בבית שני.

הן, האדם יכול לבנות עצמו בשאיפה יחידה זו, להיות איש חי!

(מתוך עלי שור ח"ב עמ' תרעה. וע"ש בעמ' תכד)

כללים

'אמר רבי יוחנן מאי בינייהו... קתני מיהת...'. יש בין המפרשים האחרונים שמדקדקים לאיזה צורך דקדקו כאן לפרש הסיפא, והלא הקושיא שאנו באים להקשות אינה שייכת לנידון זה. וכן יש מדקדקים

בכמה מקומות בגמרא בדומה לזה, וכמו שכתב השל"ה (תורה שבעל פה כלל ברייתות): 'כשלא היה צורך להביא אלא הרישא ומביא גם הסיפא, דרך ראשי ישיבות ליישב על דרך שאם לא היה מביא הסיפא היינו יכולים לתרץ קושינו...!'

ומכל מקום ידוע שכן דרך הש"ס בכמה מקומות, להביא גם הסיפא אגב גררא (כדברי רש"י במנחות ח: ד"ה בן בתירא), או לפרש הברייתא תחילה הגם שאין בזה צורך לעצם הנידון המדובר, כמו שכתבו ראשונים (ע' תוס' מו"ק ח. ד"ה ולערב; רשב"א וריטב"א חולין ה. תו"י יומא סג.). ואף מצינו 'גררא לגררא' – שמביא הסיפא אגב גררא, ואגב שמביא הסיפא הוא גם דן בפירושה, כמו כאן [כן יש במועד קטן ח. ובתד"ה ולערב] (מגדים חדשים כאן. וע"ע יד דוד זבחים ו:).

דף יט

'אמר רבי יהושע בן לוי: כל המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים נופל בגיהנם... – כלומר אפילו אחר פטירתם, וכל שכן בחייהם.

וגם באדם שאינו תלמיד חכם אסור הדבר, אלא שאין עונשו של המספר חמור כל כך כמו המספר אחר תלמיד חכם (עפ"י נמוקי יוסף ועוד).

וע' או"ח תרו, ג: 'תקנת קדמונינו וחרם שלא להוציא שם רע על המתים'.

– יש מפרשים 'אחר מיטתן' מלשון הטיה – כגון בדבר זה נטה פלוני, שלא עשה כראוי (ראשונים). ומדברי הנמוקי-יוסף נראה שמפרש, שמספר דברים בעלמא לאחר מיטתו, בשעת הלוייתו, ואסור הדבר מפני שמסיח דעתו מהספדו. ולכך נענש אותו אדם שדיבר אחר מיטתו של שמואל – שהקב"ה תובע כבודו של החכם.

'אמר רבי יהושע בן לוי: בכ"ד מקומות בית דין מנדים על כבוד הרב...'. כתוב בדרישה בשם מהרמ"ץ: דמהר"ם כתב דבזמן הזה שהנדויין מקולקלין, אין מנדין כל מי שראוי לנדות, אף בעבירות גדולות, דאפילו בשורת הדין לא החמירו חכמים פן ימנענו מלעשות תשובה, כל שכן שבדורינו שנבלים מביישים את האדם על ככה, ולפעמים אין האדם מושל ברוחו ויבוא לידי דברים הרעים ואפילו שפיכות דמים... (מובא בט"ז יו"ד סוסי' שלד).

'... ואמרו לו: מעשה בכרכמית שפחה משוחררת בירושלים והשקוה שמעיה ואבטליון. ואמר להם: דוגמא השקוה – לפי שהיו גרים כמותה, ורצו להעלות קרנם של גרים ולהראות חשיבותם, שהם כבני ישראל לכל דבר; – ולפי שגינה בזה את שמעיה ואבטליון, לכך נידוהו (עפ"י הערוך).

'חס ושלום שעקביא בן מהללאל נתנדה'. לשון זו, 'חס ושלום', נמצא בדברי רז"ל בהרבה מקומות. [במשנה מופיע פעמיים – בעדיות הו ובידים ג,ה. ובבבלי ובירושלמי ומדרשים עוד כחמשים פעם]. וענינו כמו 'חלילה', 'הס מלהזכיר'. ופירושו המילולי נראה, כאומר רחמים ושלום מאת ה' עלינו מלעשות או מלומר כדבר הזה, כלומר שלא יביאנו לידי מכשול הזה (עפ"י רא"ם וגור אריה, מובא במגדים חדשים כאן).

פרק שלישי; דפים יז – יח

כח. א. מי שמתו מוטל לפניו – מה דינו לענין קריאת שמע ושאר מצוות? ואם בא לאכול – מה דינו?

ב. מה דינו בשבת בכל זה?

ג. מה דינו של המשמר את המת, נושאי המטה, והמהלך בד' אמותיו של מת, לענין כל הנ"ל?

א. מי שמתו מוטל לפניו (גם אם אינו משמרו) – פטור מקריאת שמע מן התפלה ומן התפלין ומכל מצוות האמורות בתורה (לפי שהוא טרוד במחשבת קבורתו, ודינו כדין העוסק במצוה. עפ"י רש"י).

א. בירושלמי נתנו שני טעמים: משום כבודו של מת, או מפני שאין לו מי שישא משאו (ועתוס'). ונחלקו ראשונים להלכה כאיזה טעם יש לנקוט. והכרעת האחרונים שאפילו יש לו מי שישא משאו, פטור ממצוות ואין לו להחמיר על עצמו (עפ"י או"ח עא, א ובמשנ"ב). ובשו"ע שם כתב שאין מוחין בידו אם בא להחמיר באופן זה. וע"ע חו"א טו, ג-ד).

ב. יש שנקטו שאינו פטור אלא מתפלה ק"ש ותפלין, ולא משאר מצוות. ואולם הראשונים דחו דעה זו (ע' תר"י ועוד).

ג. התחיל לקרוא ומת לו מת; בפתחי תשובה (יו"ד שמא סק"ו) הביא מהשבות-יעקב שיגמור קריאתו. והחזון-איש (או"ח טו, א) צידד בדבר. וכן החיד"א דחה ראיות השבות-יעקב. ואולם בשו"ת רב פעלים (ח"ב יו"ד יט) קיים דבריו. ובספר בית ישי (קיט, ג) כתב שאם אין מי שישא משאו ויטפל במת – יפסיק, אבל השבו"י דיבר באופן שיש לו מי שיטפל (ע"ש מלתא בטעמא). ד. האונן שלא התפלל, אינו מתפלל תפילת תשלומין בתפילה הסמוכה לה. ואולם במשנ"ב (עא סק"ד) כתב שאם החלה אנינותו לאחר שהגיע זמן התפילה – מתפלל תפילת תשלומין, מפני שכבר נתחייב בתפילה קודם שנעשה אונן, ולא קיים את חובתו. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ד יא, ב וח"ו יא) נקט שפטור מתפילת תשלומין בכל אופן. ובאגרות משה (או"ח ח"ה כד, יא) הכריע

אודות מי שנפטר בשעת המנחה, שאם היה חולה מסוכן שיש לחוש שמא ימות בכל רגע, היה ראוי להתפלל מנחה גדולה, הלכך משלימים בתפילה הסמוכה לה, אבל אם לא היה מצבו גרוע כל כך – פטורים מלהשלים.

כשהוא אוכל, אוכל בבית (= חדר) אחר, ואם אין לו בית אחר – אוכל בבית חברו. ואם אין לו – עושה מחיצה ואוכל, ואם אין לו דבר לעשות מחיצה – מחזיר פניו ואוכל.

דעת הט"ז שאדם שאינו חייב להתעסק עם המת, מותר לו לאכול בפני המת, והש"ך אוסר בכל אדם. וכתב בפתחי תשובה שנראה להחמיר כהש"ך.

ואינו מיסב ואוכל (דרך חשיבות רש"י). יש מפרשים משום קביעות, לפי שמצווה בטיפול במת, ואינו אוכל בשר ולא שותה יין, ואינו מברך על המזון לפניו או לאחריו. ואינו מצטרף לזימון (עפ"י רש"י ועוד).

א. מרש"י משמע שאינו צריך לברך אך אם רוצה רשאי. אבל התוס' ועוד כתבו עפ"י הירושלמי שאסור לו לברך. עוד אמרו שם שאין עונים אחריו 'אמן', וכן הוא אינו עונה על ברכת אחרים.

ולענין זימון כתבו פוסקים שאפילו לפרש"י אינו מצטרף מאחר ואינו בר חיוב (עפ"י שו"ע הגר"ז קצט"ה, ומובא במשנ"ב סק"ט). ויש סוברים שמצטרף (עפ"י כף החיים שם סק"ג. וע' בריטב"א ובש"ר פירושים נוספים על 'אין מברכין עליו').

ב. האונן צריך ליטול ידיו לפת, אך אינו מברך על הנטילה – שהרי הוא אסור בכל האיסורים שבתורה, בין איסורים דאוריתא בין מדרבנן (ברכ"י; משנ"ב ע"א סק"ד. וע"ע זכר יצחק ז, א). ואפשר שיותר לו לאכול בכלי שאינו טבול, שאין זה בגדר 'איסור' אלא 'מצוה' להטביל, ודומה הדבר לאכילה בלא ברכה (עפ"י מנחת שלמה ח"ב טו, יד).

ג. אם לאחר הקבורה לא עבר זמן עיכול המזון שבמעיו – חייב בברכת המזון. וכן לענין ברכת 'אשר יצר' (עפ"י באה"ל ע"א, מדה"ח. ויש להעיר מדברי האמרי-בינה (או"ח טו) שקטן שאכל והגדיל – פטור מברכה (מהתורה). וכיו"ב כתב בחו"א (כה, ה) שגוי שאכל והתגיר פטור מלברך טרם נתעכל המזון שבמעיו. ואולם כבר חילק הגרעק"א בין הנידונים, כי כאן האדם בר חיוב, אלא שכל עוד הוא עוסק במצוה הוא פטור, לכן כשנתלקה מצותו הרי הוא עומד בחיובו, משא"כ בקטן וגר).

רב פפא פירש שאם המת אינו מוטל לפניו, כגון שהוא בבית אחר – חייב במצוות. ואולם רב אשי הסיק, כיון שמוטל עליו לקבורו – כמוטל לפניו דמי (ויקם אברהם מעל פני מתו... ואקברה מתי מלפני – והרי באותה שעה לא היה המת לפניו).

מסרו לכתפים וכדומה – כתבו הראשונים עפ"י הירושלמי, שאין לו דיני אונן וחייב בכל הנ"ל. והוא הדין מי שמת כשהיה נתון בתפיסה, והשלטון אינו מרשה להוציאו לקבורו. וכן כאשר האבל כלוא ואין מרשים לו לצאת (ע"א"ש). ויש חולקים וסוברים כיון שראוי להתעסק בו ומחויב באבלותו, אין זה כבודו של מת להסית דעת ממנו לדברים אחרים, הלכך פטור מן המצוות (רא"ה, ומובא בריטב"א). ואפילו לדעה ראשונה י"א שאם הקרובים חולכים עם הכתפים אין מועילה המסירה לכתפים לבטל דין אנינות (עפ"י נובי"ת יו"ד ריא).

עוד כתבו התוס' שהוא הדין אם יש מי שמחויב בטיפולו – אין האבלים האחרים נפטרים, כגון מי שנפטרה לו אחות נשואה שבעלה מטפל בה וחייב בקבורתה. וכמה ראשונים חולקים על דין זה (ע' רא"ש ריטב"א ותר"י). וכן פסק השו"ע (או"ח ע"א, א). והרשב"א חילק, שבאופן זה מותר בבשר ויין כי אין חשש שיימשך ולא יתעסקו במת, אבל שאר דיני אנינות נוהגים בו.

ב. בשבת – מיסב ואוכל בשר ושותה יין (אם ירצה. ת"י), ומברך ומזמן, ומברכים ומזמנים עליו, וחייב בכל מצוות האמורות בתורה.

לרשב"ג (ר"ג: ג), חייב גם במצוות עונה, ולתנא קמא – לא.

א. הרי"ף פרש שלפי תנא קמא אסור משום קלות ראש, ולרשב"ג מותר למצוות עונה ותו לא.

והלכה כתנא קמא. וכן פסק בה"ג. וכן נקטו האחרונים.

ואילו רבנו יונה פסק כרשב"ג כי הלכה כדברי המיקל באבל.

ור"י בן מגאש פרש שלת"ק רשות ולרשב"ג חובה.

ב. לדברי התוס', לדעת הירושלמי נחלקו תנאים בעיקר הדבר, האם בשבת חייב בכל המצוות אם

לאו. ועכ"פ באופן שטרוד להחשיך לו על התחום להביא לו ארון ותכריכים וכדומה [או

ביום טוב כשקוברים אותו ע"י עממין, וטרוד בטיפולו] – חלים בו דיני אנינות. וכן נקטו כמה

ראשונים. וכן הכרעת האחרונים.

עוד הוכיחו הפוסקים מהירושלמי, שבחול-המועד חלים דיני אנינות, שלא כבשבת וי"ט.

ג. יש אומרים שמי שאינו מוטל עליו להתעסק בצרכי המת – מותר לו לאכול בפניו. והוא הדין

בשבת שאינו עוסק בקבורה (עפ"י ט"ז יו"ד שמא סק"א ופתחי תשובה שם בדעתו). ויש אוסרים

אף בשבת ואף למי שאינו קרובו (ע' ב"ח וש"ך ופ"ת. וכ"כ בחזו"א (טו), שגם בשבת נראה שלא יאכל

בבית המת אלא בבית אחר. ויש לעיין אם מותר לעשות מחיצה, שהרי גם כשאין לו מחיצה יכול להחזיר פניו

ולאכול, או שמא מ"מ נחשבת מחיצה המתרת).

ד. במוצאי שבת – אוכל ללא הבדלה. ונחלקו ראשונים האם למחרת צריך להבדיל אם לאו

(ערא"ש). והכרעת הפוסקים שחייב להבדיל אחר קבורת המת, וגם לאחר יום או יומים).

ה. אין האונן פטור אלא ממצוות עשה, אבל בלאוין, בין של תורה בין של חכמים – חייב (עפ"י

חכם צבי א; ברכי יוסף יו"ד שמא, ה וש"פ).

ג. המשמר את המת, אעפ"י שאינו מתו – עוסק במצוה הוא ופטור משאר מצוות. היו שנים – זה משמר וזה

קורא, ומתחלפים. היו באים בספינה; לתנא קמא, חוששים לעכברים (בזמן מועט כזה. ריטב"א) ויהא אחד

משמר ואחד קורא. לבן עזאי, מניחו בזוית זו ומתפללים שניהם בזוית אחרת.

הלכה כתנא קמא. ואינו רשאי להחמיר ולקרוא, ואפילו הוא יושב חוץ לד' אמות (פוסקים).

נושאי המטה וחילופיהן וחילופי חילופיהן – את שלמטה צורך בהם, פטורים. את שאין למטה צורך בהן

(כגון אלו שכבר נשאו והחליפום) – חייבים (כן גרסו התוס' והרי"ף. ולרש"י, את שלאחר המטה חייבים אפילו יש

צורך בהם, הואיל שכבר יצאו ידי חובתם מן המת, כי לא היו רגילים לשאת שוב שכבר נשאו חלקם. עפ"י ראשונים. וע'

נמו"י). אלו ואלו (ובכלל זה כל המלויים. ראשונים) פטורים מן התפילה.

רש"י פרש לפי שהתפילה אינה מדאורייתא. ויש מפרשים לפי שיש להם די שהות. וי"מ משום

שהיא צריכה עמידה, שלא כקריאת שמע שקורא כשהוא מהלך מלבד פסוק ראשון.

המהלך בד' אמותיו של מת או קבר – לא ילך ותפלין בראשו וספר תורה בזרועו וקורא (או מתפלל. רי"ף.

והוא הדין קריאה בעל פה אסורה. ראשונים). ואם עושה כן, עובר משום לעג לרש חרף עשהו. כמו כן אמרו

לענין חוטי הציצית הנגררים על הקבר למהלך לידו – יש להדלותן מעליו (ויש אומרים להחביאן – לדידן

שהולכים בהן למצוה בלבד ולא לשם מלבוש), משום 'לועג לרש'.

הב"ח (והובא בש"ך יו"ד שדמ סקי"א) והט"ז כתבו שכל החדר שהמת מונח בו נחשב כד' אמות. ובמגן גבורים חולק על כך (מובא במשנ"ב מה סק"ב). וכן הוכיח החזו"א (טו, ב), שאינו תופס אלא ד' אמות אפילו בתוך החדר. אם קרא תוך ד' אמותיו – נחלקו הרמב"ם והראב"ד אם חייב לחזור ולקרוא אם לאו. והשו"ע פסק (או"ח ע"א, ז) שלא יצא. ולענין ברכות קריאת שמע מסתפק הפרי-מגדים (מובא במשנ"ב שם). ובכף החיים כתב שלא יברך שוב, שספק ברכות להקל.

דף יח

- כט. א. המוליך עצמות ממקום למקום כשהוא רוכב – כיצד הוא נוהג? וכיצד הדין במוליך ספר תורה?
ב. הרואה את המת ואינו מלווהו – משום מה הוא עובר, ומה שכרו אם ליוהו?
ג. האם המתים יודעים מאומה?

א. המוליך עצמות ממקום למקום – לא יניחן בדסקיא (= מרצוף, מין שק) ויתן אותן על גבי החמור וירכב עליהן, מפני שנוהג בהן מנהג בזיון (אבל להפשיל לאחוריו על החמור מותר. תוס'). ואם היה מתירא מפני נכרים או לסטים – מותר. וכדרך שהתירו בעצמות כן התירו לספר תורה.

לשיטת התוס' והרשב"א והרי"ד, שלא בשעת הסכנה מותר להניח הספר בדסקיא המופשלת על החמור מאחוריו. ובשעת הסכנה מותר אף לישב עליו, כדין עצמות המת ממש. ואולם מהרי"ף משמע (וכן דעת הנמו"י) שאין להתיר בשעת הסכנה לרכב עליו אלא יותר טוב שיאבדו משינהג בו בזיון גדול, אך מותר להניחו על החמור מאחוריו או כנגדו. ושלא בשעת סכנה יש לו להניחו מלפניו, או במקום מוגבה מעל החמור (נמו"י). ונראה ששאר ספרים מלבד ספר תורה דינם כדין עצמות המת (עפ"י תר"י). וכן דעת הריטב"א [אלא שכתב שמותר שלא בשעת הסכנה להפשילו לאחוריו, ולא נחית לחילוק בין ס"ת לשאר ספרים]. וכ"כ הרא"ש בדעת הרי"ף, אך דעת הרא"ש עצמו נוטה כהתוס'. ובדעת הרמב"ם – ע' בהגר"א יו"ד רפב; מגדים חדשים שבת עט:). הב"ח (יו"ד רפב) פסק להחמיר כהרי"ף, והש"ך כתב: שלא במקום סכנה יש לשאתו מלפניו בידו, ובשעת סכנה כשאין ברירה אחרת, מותר אף לרכב עליו.

ב. אמר רחבה אמר רב יהודה: כל הרואה המת ואינו מלווהו – עובר משום לעג לרש חרף עשהו. (ולפחות יש לו ללוותו ארבע אמות. תר"י).
ואם לוהו מה שכרו – אמר רב אסי: עליו הכתוב אומר מלוה ה' חונן דל וגמלו ישלם לו; ומכבדו חנן אביו.

ג. דנו בגמרא האם המתים יודעים מה נעשה עם החיים, בין כשהם נמצאים או מהלכים לידם [כגון המהלך ליד הקבר וציציותיו נגררות על גביו], בין בדברים רחוקים ועתידיים. ומסקנת הסוגיא נראה שהמתים יודעים מה נעשה עם החיים, וכן יש בהם היכולת לספר זה עם זה. [וודאי בדברים יש בהם צער לעצמם – מרגישים הם, כמו שאמרו קשה רמה למת כמחט בבשר החי – אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל. וכמו כן משמע בגמרא שודאי המתים 'זוכרים' דברים שארעו בחייהם כאן, כגון מקום הפקדת הכספים וכדו']. ואולם יש שאמרו בדעת רבי יצחק (יט). שהמתים אינם יודעים מה החיים מספרים עליהם. ויש אומרים שיודעים אלא שלא אכפת להם.

מהתוס' (בסוטה לד: ד"ה אבות) משמע שלפי המסקנא אינם יודעים. ע"ש ובפתח עינים שם ובספר מגדים חדשים כאן. וכן נראה בפשיטות מסתימת דבריהם בחגיגה ד: ד"ה דליכא, ע"ש במהרש"א. ובאגרות משה (או"ח ח"ה מג,ו) נקט בפשיטות שמסקנת הגמ' שהם מכירים ומצטערים בצער ורעם וכ"ש בצער כל ישראל. ועד סתימת הגולל, יודעים המתים מה אומרים בפניהם (עריטב"א לעיל ג: עפ"י שבת קנב:).

דף יט

ל. א. מה דינו של המספר אחרי המת?

ב. על אלו דברים מצינו חיוב נידוי במשנה ובברייתא? ומה דינו של מי שמת בנידויו?

ג. האם מוציאים את המת סמוך לזמן קריאת שמע?

ד. מה דינם של העוסקים בהספד והעומדים בשורה לענין קריאת שמע?

ה. כיצד האבל מצדיק עליו את הדין?

א. אמר ר' יצחק: כל המספר אחרי המת – כאילו מספר אחרי האבן. יש אומרים: שאינם יודעים (המתים בסיפורו של זה). ויש אומרים יודעים ולא אכפת להם.

ומסופר על אחד שסיפר אחר שמואל משנפטר, ונפל עליו קנה כבד מן הגג ובזע את גולגלתו – שהקב"ה תובע כבודו של תלמיד חכם. וכן אמר רבי יהושע בן לוי: כל המספר אחר מתתן של תלמידי חכמים – נופל בגיהנם (והמתים עקלקלותם יוליכם ה' את פעלי האון שלום על ישראל).

פרשו ראשונים: שמספר על עבירות שעשו – שכיון שהם ת"ח, יש לו להניח שעשו תשובה, כמו שאמרו אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום, ודאי עשה תשובה (ע' תר"י). והסיקו דוקא בעבירות שבגוף, אבל עבירות שבמזון – עד שיחזיר המזון לבעליו. ומדברי הנמוקי-יוסף נראה שמספר דברים בעלמא לאחזר מיטתו, ואסור הדבר לפי שמסיה דעתו מהספדו.

ב. רבי יהושע בן לוי אמר: בעשרים וארבעה מקומות מנדים על כבוד הרב, וכולן שנינו במשנתנו.

ובארו בגמרא שלא מצאנו מפורש במשנה אלא שלש: המזולל בנטילת ידים [שפקפק ועבר על גזרת חכמים]; המספר אחר מתתן של ת"ח [כגון 'דוגמא השקודה' – על שמעיה ואבטליון. ובכלל זה כל ביזוי, ואפילו הזכרת מום הגוף של ת"ח לאחר מותו. ע' שו"ת הרשב"ש שנג; תרכה]; והמגיס דעתו כלפי מעלה [כגון זה ששלח שמעון בן שטח לחוני המעגל: צריך אתה להתנדות ואלמלא חוני אתה גזורני עליך נדוי, אבל מה אעשה שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שמתחטא לפני אביו ועושה לו רצונו...]. ובברייתא מצינו עוד שנים [נידוי על האכלת גדיים מקולסים בליל הפסח; תנורו של עכנאי]. ואולם רבי יהושע בן לוי מדמה דבר לדבר, וכל מקום שראה במשנה שנחלק היחיד על הרבים מחלוקת גדולה, או אחד מן החכמים מתרים כנגד גדול הימנו – אומר, ראוי היה כאן נידוי (עפ"י רש"י).

מי שמת בנידויו – בית דין סוקלים את ארונו [כמסופר על אלעזר בן חנוך (כמה ראשונים גרסו: בן הגר) שפקפק בנטילת ידים והניחו אבן גדולה על ארונו].

כתבו פוסקים שבזמן הזה אין מנדים לכל מי שראוי נידוי, ואף בעבירות גדולות – פן ימנעו מלעשות תשובה, וגם משום חשש סכנה.

ג. אין מוציאים את המת סמוך לק"ש. ואם התחילו – אין מפסיקים. ואמרו שאדם חשוב מוציאים אותו אף סמוך לקריאת שמע, כגון רב יוסף.